

LIETUVOS RESPUBLIKOS MOKĖJIMŲ BALANSO STATISTIKA

Raimundas Barzdžius
Lietuvos banko Statistikos departamento
Išorės sektoriaus statistikos skyriaus vyr. ekonomistas
Tel. (8 5) 268 0402
El. p. rbarzdzius@lb.lt

Nacionalinės pinigų sistemos funkcionavimas ir valiutos kurso palaikymas yra neišvengiamai susijęs su šalies mokėjimų balanso pusiausvyros problema. Sprendžiant šią ir su ja susijusias makroekonominės problemas labai svarbią reikšmę turi mokėjimų balanso statistika. Mokėjimų balanso statistikos svarba ekonominės politikos formuotojams pasireiškia tuo, kad gali padėti atsakyti į atitinkamus klausimus ir formuluoti geresnius ekonominės politikos sprendimus.

Vienas iš svarbiausių struktūrinių pokyčių, įvykusių pasaulio ekonomikoje per pastaruosius du dešimtmečius, tai pastebimai glaudesni prekybos ir finansiniai ryšiai tarp šalių, arba vadinamoji globalizacija.

Kadangi globalizacija yra ne kas kita, kaip nacionalinių ekonomikų tarpusavio priklausomybės atspindys, o mokėjimų ir tarptautinių investicijų balansai yra skirti tiksliai fiksuoti šią priklausomybę, iš to seka, kad kuo labiau progresuoja globalizacija, tuo didesnis tampa tokios statistikos poreikis (ir svarba) ekonomikos ir politikos formavimo požiūriu.

Mokėjimų balansas – tai statistinė ataskaita, į kurią įtraukiamos atitinkamo ataskaitinio laikotarpio šalies ekonominės operacijos su likusiu pasauliu. Mokėjimų balanse parodomos ekonominės operacijos (sandoriai), įvykusios tarp šalies ūkio subjektų (rezidentų) ir užsienio ekonomikos ūkio subjektų (nerezidentų). Pati ekonominė operacija mokėjimų balanse apibrėžiama kaip ekonominis srautas, parodantis ekonominės vertės sukūrimą, pokytį, mainus, perdavimą arba išnykimą.

Mokėjimų balanse parodomi šalies prekių ir paslaugų eksporto arba importo, investicijų pajamų, iš tarptautinių organizacijų gautų ir joms pervestų lėšų, migrantų pervedimų, tiesioginių ir kitų rūšių užsienio investicijų, oficialiųjų tarptautinių atsargų sandorių duomenys.

Lietuvos mokėjimų balanso sudarymo raida. Prieškarinėje Lietuvoje tarptautinių mokėjimų statistiką tvarkė Centralinis statistikos biuras. Kaip nurodo profesorius Stanislovas Martišius, Lietuvoje

pirmasis mokėjimų balansas (tuo metu vadintas Lietuvos mokamuoju balansu) buvo sudarytas 1930 m. Jame buvo pateikti 1924–1929 m. Lietuvos tarptautinių mokėjimų duomenys, apimantys pagrindinius einamųjų (bėgamųjų) ir kapitalo judėjimo straipsnių rodiklius.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Ekonomikos ministerijoje ir Lietuvos statistikos departamente buvo pradėti parengiamieji darbai šalies mokėjimų balansui sudaryti. Lietuvos mokėjimų balanso sudarymo sistema – reikiamos statistinės informacijos rinkimas, apdorojimas ir duomenų apskaitos metodika – buvo kuriama aktyviai dalyvaujant Tarptautinio valiutos fondo ekspertams. 1992 m. Ekonomikos ministerijoje buvo sudarytas 1991 m. Lietuvos Respublikos mokėjimų balansas (labiau eksperimentinis). 1992 m. šalies mokėjimų balansas jau geriau atspindėjo Lietuvos ekonominių subjektų ryšius su kitomis šalimis, tačiau dėl skirtingų gaunamos informacijos šaltinių, metodinių skirtumų ir valiutų nepalyginamumo šių mokėjimų balansų duomenys sunkiai palyginami su vėlesnių (1993–1996 m.) mokėjimų balansų duomenimis. Be to, pradedant 1993 m., užsienio prekybos statistikos duomenys buvo apskaičiuojami remiantis muitinių deklaracijų duomenimis, kurie gerokai skyrėsi nuo 1992 m. duomenų, kada buvo remtasi įmonių ir organizacijų statistinėmis ataskaitomis.

Sudarant pirmuosius (1992–1996 m.) Lietuvos Respublikos ketvirčio ir metų mokėjimų balansus buvo vadovaujama Tarptautinio valiutos fondo Mokėjimų balanso sudarymo vadovo (5 leidimo) reikalavimais. Tačiau nepakankama pirminių duomenų bazė, nedidelė darbuotojų darbo patirtis šioje statistikos srityje, žemas informacinių technologijų panaudojimo lygis dar neleido sudaryti detalaus, visiškai tarptautinius apskaitos standartus atitinkančio mokėjimų balanso.

1994 m. gruodžio mėn. priimtame naujame Lietuvos banko įstatyme buvo nustatyta, kad Lietuvos Respublikos mokėjimų balanso sudarymas yra viena iš Lietuvos banko funkcijų. Nuo 1995 m. Lietuvos bankas

sudaro Lietuvos Respublikos mokėjimų balansą, koordinuoja ir kontroliuoja visus darbus, susijusius su reikiamos statistinės informacijos tvarkymu.

1993 m. Lietuvos banko Informacijos ir statistikos departamento sudėtyje buvo įsteigtas Mokėjimų balanso skyrius, kuris nuo 1995 m. pradėjo sudarinėti šalies mokėjimų balansą (perėmęs šią funkciją iš tuometinės Ekonomikos ministerijos).

Akivaizdūs kokybiniai pokyčiai tvarkant mokėjimų balanso statistiką įvyko 1997–1999 m. Buvo išplėstas pirminių duomenų surinkimo šaltinių ir apskaitomų rodiklių sąrašas, atitinkamai patikslintos statistinės atskaitomybės formos ir jų pildymo metodiniai nurodymai, todėl pradėti rengti gerokai detalesni ir tikslesni šalies mokėjimų balanso duomenys. Tai rodo ir mokėjimų balanse pateikiamų rodiklių skaičius. 1993 m. šalies mokėjimų balanse buvo pateikti 72 rodiklių duomenys, o 1999 m. balanse – jau 262. Iš dalies mokėjimų balanso rodiklių skaičiaus didėjimą lėmė ir intensyvesni Lietuvos tarptautiniai prekybos ir finansiniai ryšiai.

Mokėjimų balanso sudarymo kokybiams pokyčiams reikšmingą įtaką turėjo ir išaugusi darbuotojų kvalifikacija. Dauguma mokėjimų balanso skyriaus darbuotojų sėkmingai baigė Tarptautinio valiutos fondo organizuotus tarptautinius mokėjimų balanso statistikos kursus (Vašingtone ir Vienoje), taip pat dalyvavo kituose su išorės sektoriaus statistika susijusiuose kursuose ir seminaruose, organizuotuose minėto fondo, Europos Bendrijų statistikos tarnybos (Eurostato) ir Europos centrinio banko. Išplėtus renkamų pirminių statistinių duomenų apimtį, 1997 m. pradėti rengti ketvirčio tarptautinių investicijų balansai ir skaičiuoti bendroji šalies skola užsieniui.

Šalies mokėjimų balanso ir tarptautinių investicijų balanso sudarymo darbai nuo 1999 m. yra įtraukiami į Oficialiąją statistikos darbų programą, tvirtinamą Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus įsakymu.

Dabartinė mokėjimų balanso sudarymo sistema. Labai svarbus mokėjimų balanso statistikos raidos etapas – Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą. 2004 m. buvo įdiegtos naujos mėnesio ir ketvirčio statistinės atskaitomybės formos, atitinkančios Europos centrinio banko ir Eurostato reikalavimus, taikomus mokėjimų balanso, tarptautinių investicijų balanso ir tarptautinių atsargų statistikos srityse. Tai leidžia surinkti ir parengti statistinę informaciją pagal reikiamą geografinę struktūrą (atskiriant euro zonos, kitas ES ir kitas pasaulio valstybes).

Šalies mokėjimų ir tarptautinių investicijų balansai sudaromi ir skelbiami vadovaujantis Tarptautinio valiutos fondo Mokėjimų balanso sudarymo vadovo penktuoju leidimu, Europos centrinio banko ir Eurostato metodiniais reikalavimais ir standartais,

2004 m. liepos 16 d. (iš dalies pakeistomis 2007 m. gegužės 31 d.) Gairėmis dėl ECB statistinės atskaitomybės reikalavimų, taikomų mokėjimų balanso ir tarptautinių investicijų balanso statistikos srityje bei tarptautiniame atsargų šablone, 2005 m. sausio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu EB Nr. 184/2005 dėl mokėjimų balanso, tarptautinės prekybos paslaugomis ir tiesioginių užsienio investicijų Bendrijos statistikos.

Lietuvos bankas sudaro ir skelbia atskaitinius mėnesio (pagrindinių rodiklių) ir išsamesnius ketvirčio Lietuvos Respublikos mokėjimų balanso duomenis ir jų apžvalgas.

Šalies mokėjimų balansas ir tarptautinių investicijų balansas sudaromas statistinių atskaitų pagrindu. Dalį statistinės atskaitomybės formų tiesiogiai iš šalies ūkio subjektų renka Lietuvos bankas, dalį – Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, kuris surinktą statistinę informaciją perduoda Lietuvos bankui. Statistinius duomenis, reikalingus mokėjimų ir tarptautinių investicijų balansams sudaryti, Lietuvos bankas gauna iš 16 skirtingų šaltinių (šalies įmonių, bendrovių, pinigų finansinių institucijų, ministerijų, kitų administracinių šaltinių).

Lietuvos Respublikos mokėjimų ir tarptautinių investicijų balansus tiesiogiai sudaro Lietuvos banko Statistikos departamento Išorės sektoriaus statistikos skyrius. Šių balansų sudarymas apima visus veiklos procesus: metodologijos ir duomenų šaltinių analizę, statistinės atskaitomybės formų projektų ir jų pildymo metodinių nurodymų rengimą, statistinę informaciją teikiančių šalies ūkio subjektų atranką, statistinių duomenų rinkimą, jų apdorojimą, galutinių duomenų rengimą ir skelbimą.

Išsamūs mokėjimų balanso ir tarptautinių investicijų balanso, oficialiųjų tarptautinių atsargų bei bendrosios skolos užsieniui duomenys yra skelbiami Lietuvos banko interneto puslapyje (<http://www.lb.lt/statistika/index.htm>). Be to, minėti duomenys yra publikuojami Lietuvos banko ketvirtiniame biuletenyje ir metiniame leidinyje „Išorės sektoriaus statistika“ bei Lietuvos banko mėnesiniame biuletenyje. Šie leidiniai tai pat skelbiami interneto puslapyje (<http://www.lb.lt/leidiniai/index.htm>). Lietuvos Respublikos mokėjimų balanso ir tarptautinių investicijų balanso duomenis galima rasti ir Tarptautinio valiutos fondo elektroniniame biuletenyje.

Tolimesnė Lietuvos mokėjimų balanso statistikos raida tiesiogiai susijusi su naujų tarptautinių statistikos standartų, Europos centrinio banko ir ES teisės aktų statistikos srityje įgyvendinimu, dalyvavimu Europos centrinių bankų sistemos ir Eurostato statistikos komitetų ir jiems atskaitingų darbo grupių veikloje, Lietuvos pasirengimu tapti euro zonos nare.

LIETUVOS REGIONINĖS POLITIKOS RAIDA IR STATISTIKA

Andrius Valickas
Vidaus reikalų ministerijos Regioninės politikos departamento
Regioninės plėtros skyriaus vyr. specialistas
Tel. (8 5) 271 8595
El. p. andrius.valickas@vrm.lt

Regioninė politika yra viešosios politikos dalis, kuria siekiama sumažinti socialinius ir ekonominius skirtumus tarp regionų. Galima išskirti Europos Sąjungos ir Lietuvos nacionalinę regioninę politiką.

Europos Sąjungos regioninės (dar vadinamos struktūrine) politikos priemonėmis siekiama sumažinti gerovės lygio (vertinant pagal bendrąjį vidaus produktą, tenkantį vienam gyventojui) skirtumus tarp stipriausių ir silpniausių ES regionų. ES regioninės (arba sanglaudos) politikos požiūriu Lietuva laikoma vienu regionu, kurio artėjimo prie vidutinio ES ekonominio išsivystymo lygio yra siekiama. Pagrindinė ES regioninės politikos įgyvendinimo priemonė – struktūriniai fondai.

Pagal Regioninės plėtros įstatymą nacionalinė regioninė politika apima valstybės institucijų ir kitų subjektų tikslinę veiklą, kuria daromas diferencijuotas poveikis valstybės regionų socialinei ir ekonominei plėtrai, siekiant mažinti regionų socialinius ir ekonominius skirtumus bei išsivystymo netolygumus pačiuose regionuose, skatinti visoje valstybės teritorijoje tolygią ir tvarią plėtrą.

Regioninė statistika labai svarbi formuojant ir įgyvendinant regioninę politiką, siekiant objektyviai įvertinti regionų silpnąsias puses bei stiprybes, esamą situaciją ir plėtros galimybes. Dažniausiai naudojama statistinių rodiklių analizė, nustatomi ekonominė ir socialinė situaciją apibūdinančių statistinių rodiklių netolygumai ir keliami atitinkami politikos tikslai (sumažinti nustatytus išsivystymo skirtumus). Statistika naudojama siekiant identifikuoti teritorijas, turinčias didžiausių socialinių problemų, ir sumažinti jų atsilikimą nuo vidutinio šalies lygio. ES regioninės politikos atveju identifikuojami regionai, kurių ekonominis atsilikimas nuo ES vidurkio turi būti sumažintas, nacionalinės politikos atveju – probleminės teritorijos.

STATISTINIŲ RODIKLIŲ NAUDOJIMAS REGIONINIAMS NETOLYGUMAMS VERTINTI

Lietuvos regioninė politika formuojama ir įgyvendinama remiantis tradiciniu požiūriu. Tai politika, orientuota į socialinę lygybę ir teisingumą (į konkrečias teritorijas nukreiptomis priemonėmis mažinant atskirų regionų skurdą) ir ekonominę efektyvumą (laikoma, kad ilgalaikis šalies ekonominis augimas priklauso nuo tinkamo atskirų regionų plėtros subalansavimo).

Geografiškai vykdoma regioninė politika nukreipta į tam tikrus administracinius vienetus – problemines teritorijas (menkai išsivysčiusias ar pasižyminčias sparčiai mažėjančiu gyventojų skaičiumi), kurios atrenkamos atsižvelgiant į lėto ekonominio augimo, mažų pajamų ir aukšto nedarbo rodiklius. Be to, kai kuriose šalyse (taip pat ir Lietuvoje) regioninės politikos parama koncentruojama regioniniuose centruose. Toks politikos įgyvendinimas grindžiamas principu iš viršaus į apačią, centrinė valdžia pati kuria politikos strategiją, atrenka remtinas teritorijas ir taikytinas priemones.¹ Toks požiūris sulaukia kritikos dėl riboto dėmesio specifinėms vietinėms sąlygoms, per mažo savivaldos institucijų įtraukimo. Centralizuotai įgyvendinant regioninę politiką susiduriama ir su ribotų žmogiškųjų resursų, ribotų politikos priemonių ir nepakankamo politinio vaidmens problemomis. Kita vertus – klasikinė regioninė politika pasižymi paprastesniu, racionalių administravimu, kiekybiškai išreiškiamais tikslais ir rezultatais, analitinis šios politikos pagrindas – regioninės statistikos analizė, kuria remiantis ir nustatomi tikslai ir uždaviniai, išskiriamos tikslinės teritorijos. Alternatyvius regionų vystymo būdus siūlo moderniosios regioninės plėtros teorijos – jos akcentuoja holistinį požiūrį į regionų plėtros planavimą – manoma, kad regioninė politika apima ir

¹ VPVI Regioninės politikos strateginių ir programinių dokumentų vertinimas.